

BİR ŞAMATA BİÇİMİ OLARAK EŞEĞE TERSİNE BİNDİRİLME RİTÜELİ*

The Ritual of Riding the Donkey Backwards as a Form of Charivari

Prof. Dr. Kubilay AKTULUM**

ÖZ

Stith Thompson'un *Motif İndeks of Folk literature*'ünde bir cezalandırma biçimi olarak eşeğe ters bindirilme motifine yer verilir. Emine Çakır, "Nasreddin Hoca eşeğe neden ters bindi? Kim bilir..." başlıklı yayımlanmamış deneme yazısında bu motifin bizdeki karşılığına yönelik kimi belirlemeler yapar.¹ Batı ve Doğu kültürlerinde sıklıkla karşımıza çıkan, folklor dışında (özellikle karnaval geleneğinde), yazın, tarih, hukuk, sanat gibi farklı alanlarda kullanılan motif birçok ülkede bağlama göre değişiklikler göstermektedir. Buna göre, söz konusu motifin algılanma biçimi üzerinde bir çalışma yaparken hemen baştan şu ayrımı göz önünde bulundurmak gerekir: "Eşeğe ters binme" ile "Eşeğe ters bindirilme" birbirinden ayrı iki edimdir. Birincisi bir "istenç" düşüncesine bağlıyken, ikincisi bir "istençsizlik" düşüncesine bağlıdır. Birisi etken iken diğeri edilgendir. Etkende özne, eylemin gerçek öznesidir; edilmekte ise gerçek özne başkasıdır (halk); görünürdeki özne, eyleme/edime maruz kalandır. Biri etik, ahlak, hoşgörü, inanç (din) perspektifinde değerlendirilmeye; diğeri ise yine ahlak, inanç (din) yanında şiddet (aşağılama, alay, cezalandırma), dolayısıyla adalet perspektifinde değerlendirilmeye elverişlidir. Nasreddin Hoca'da eşeğe ters binme motifi birinci tanıma uygundur. Batı kültürlerinde ise yinelenen benzer motif (daha çok eylem), ikinci tanıma uygun düşmektedir. Farklı özneler, farklı edimler doğal olarak motivasyonların da farklılaşmasına kapı aralar. Örneğin motif, Nasreddin Hoca'da daha çok bir saygı/saygısızlık ikileminde gündeme gelirken Batı kültürlerinde (özellikle Fransa'da) Ortaçağ'dan XIX. yüzyılın sonlarına gelinceye değin özellikle bir "cezalandırma" imgesi/edimi (ve ritüeli) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıda Nasreddin Hoca'nın eşeğe neden ters bindiği sorusuna değil de (bu konuda çok şey söylendi), daha çok eşeğe ters bindirilme motifinin Fransa'da olduğu kadar kimi başka ülkelerde ve yapıtlardaki uygulamaları ve anlamları üzerinde kısaca duracağız. Buna göre daha çok gösterilen üzerinde odaklanarak toplumsal bir cezalandırma biçiminin karnaval dönemlerinde bir ritüele dönüştürüldüğüne vurgu yapacağız. Kuşkusuz ritüelleşen bir eylemin yazınsal bağlamda da karşılıkları bulunmaktadır. Kimi yazarlar (örneğin Ségur) söz konusu ritüelin özünü bir anlatı bağlamında şu ya da bu işleyle dönüştürerek yeniden-yazmaktan geri durmamışlardır. Artstüresel olduğu kadar eşstüresel bir perpektifte yinelenen kurumsal bir olayın farklı dönemlerdeki uygulandığı arasında bölgeye, ülkeye göre farklılıklar bulunduğuna görülebilmektedir. Nasreddin Hoca'daki karşılığından ayrı olarak Batı kültürlerinde şamata, karnaval, deliler bayramı gibi toplumsal pratiklerle gündeme gelen eşeğe tersine bindirilme ritüeli Batı imgeleminde toplumsal olduğu kadar siyasal, ideolojik, ahlaki vb. bir yönelimle ortak duyusun bir yansıması olarak yerleşik değerlerin toplum nezdinde algılanışı, toplumsal tepkiler konusunda da bilgilendirmektedir. Toplumsal alışkanlıklar konusunda çalışma yapanlar yanında bir başka ülkeye giden ve eşeğe ters bindirilme ritüeline tanık olanlar, ayrıca sanatçılar söz konusu ritüelin uygulandığına ilişkin bilgiler aktarırlar. Bu yazıda eşeğe ters bindirilme ritüelinin algılanma biçiminin irdelenmesine yönelik kimi belirlemeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Eşeğe tersine bindirilme, şamata, karnaval, ritüel, halk hukuku.

ABSTRACT

Stith Thompson's Motif Index of Folk literature includes the motif of making one riding a donkey backwards as a form of punishment. Emine Çakır, in an unpublished essay titled, "Why did Nasreddin Hodja mount the donkey backwards? Who knows...", gives some definitions of the equivalent of this motif in Türkiye. The motif in question, which is frequently encountered in Western and Eastern cultures and used in different fields such as literature, history, law, art, apart from folklore (especially in the carnival tradition), varies according to the context in different countries. Hence, while working on the perception of the motif in question, it is necessary to consider the following distinction: "Riding a donkey backwards" and "being forced to ride a donkey backwards" are two different acts. The former is related to an idea of "will", while the latter is related to an idea of "involuntary". One is active while the other is passive, respectively. In the active, the subject is the real subject of the action; in the passive, the real subject is someone else (the people); the apparent subject is the one which is exposed to the action. The active one should be evaluated from the perspective

* Geliş tarihi: 1 Şubat 2023 - Kabul tarihi: 28 Temmuz 2023

Aktulum, Kubilay. "Bir Şamata Biçimi Olarak Eşeğe Tersine Bindirilme Ritüeli" *Milli Folklor* 140 (Kış 2023): 48-60.

** Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/Türkiye, aktulumk@yahoo.com, ORCID ID: 0000-0001-9929-937X.

of ethics, morality, tolerance, belief (religion); the passive one is suitable to be evaluated from the perspective of morality, belief (religion) as well as violence (humiliation, ridicule, punishment), and therefore justice. The motif of mounting a donkey backwards in Nasreddin Hodja is suitable for the first definition. In Western cultures, the recurring similar motif (mainly action) fits the second definition. Different subjects and different actions naturally open the door for the differentiation of motivations. For example, while the motif comes to the fore in Nasreddin Hodja more of a respect/disrespect dilemma, in Western cultures (especially in France) it appears as an image/act (and ritual) of "punishment" from the Middle Ages until the end of the nineteenth century. In this article, it will be focused not on the question of why Nasreddin Hodja mounts the donkey backwards (a lot has been said about it), but rather on the applications and meanings of the motif of mounting the donkey backwards in France as well as in some other countries and works. Accordingly, by focusing more on the signified, we will emphasize that a form of social punishment is transformed into a ritual during carnival periods. Undoubtedly, a ritualized action has its counterparts in the literary context. Some writers (for example, Ségur) did not hesitate to rewrite the essence of the ritual in the context of a narrative by transforming it with one function or another. It can be seen that there are differences according to the region and country between the implementation of an institutional event recurring in a synchronic as well as diachronic perspective in different periods. Apart from its counterpart in Nasreddin Hodja, the ritual of putting the donkey back on the agenda in Western cultures with social practices such as uproar, carnival and crazy's feast is not only social but also political, ideological, moral, etc. in the Western imagination. As a reflection of common sense with an orientation, the perception of established values in the eyes of the society also informs about social reactions. In addition to those who work on social habits, those who went to another country and witnessed the ritual of putting the donkey upside down, as well as artists, give information about the practice of the ritual. In this article, some determinations will be made in order to examine the perception of the ritual of riding the donkey backwards.

Keywords

Riding the donkey backwards, charivari, carnival, ritual, folk law.

Avrupa, Amerika olduğu kadar Asya folklorunda eşeğe ters bindirilme motifine sıklıkla rastlanmaktadır (motif yalnızca eşeğe değil, kimi kültürlerde ata, öküze, deveye tersine bindirilme biçiminde karşımıza çıkmaktadır). Folklor dışında (özellikle karnaval geleneğinde), yazın, tarih, hukuk, sanat gibi farklı alanlarda kullanılan motif, değişik ülkelerde bağlama göre farklılıklar gösterse de, XIX. yüzyıla gelinceye değin varlığını sürdürmüş, bir motif olmanın ötesine geçerek her yıl yinelenen bir ritüele dönüşmüştür. Bir halk eğlencesi biçimidir ancak, çoğunlukla toplumsal düzeni bozduğuna inanılan davranışların halk tarafından simgesel olarak cezalandırılması kimi taşkınlıklara neden olmuştur. Bu nedenle kurbanlar (eşeğe tersine bindirilenler) hukuk yoluna başvurmuş, yasalarla taşkınlıkların önüne geçilmeye çalışılmış, kontrol dışı davranışlar (örneğin, sarhoşluk), kimilerinin "kurban" konumundaki kişiye karşı uyguladığı şiddet nedeniyle ritüel yönetenlerce yasaklanmıştır.

Batı'da eşeğe ters bindirilme ritüelinin kökeni çok eski dönemlere uzanmaktadır. Çoğunlukla bu ritüelden "charivari" (şamata) olarak adlandırılan bir tür, karnaval geleneği ve "fête des cocus" (boynuzlanmışlar bayramı ya da boynuzlanmış kocalar) çerçevesinde söz edilmektedir.

Eşeğe tersine bindirilen adam imgesi *boynuzlanmış koca* bayramıyla ilişkilendirilir: *Ancak büyük boynuzlu kocalar bayramı, karnaval zamanı dövülen veya aldatılan kocaların halk tarafından cezalandırıldığı eşeğe ters bindirme ritüelidir; gençler, yıl boyunca, "donlarını tutmadıklarından", yani ev işlerindeki yetkilerinden feragat ettiklerinden, onurlarına zarar veren erkeklerin (yokluklarında) yargılandığı burlesk (gülünç) yargılama yollarına başvururlardı. Daha sonra (karnaval sırasında) sıra eşeğe tersine bindirilme ritüeline gelirdi. Suçlu koca (bir komşu tarafından temsil edilir), bir eliyle kuyruğunu, diğeriyle bir asayı tuttuğu bir eşeğin üzerine ters bindirilirdi. Onu güriiltü patırtı ve şarkılarla mahallenin her yerine, özellikle de suçlunun evinin pencerelerinin altına çekip götürürlerdi. (Eşit olmayan çiftleri hedef seçen) şamatada olduğu gibi, eşeğe tersine bindirilme ritüeli (güpegündiz) bir sokak bayramı ve bir gençlik bayramı olarak*

kutlanırdı. Genç gruplar şenlikler düzenleme, köy halkını temsil etme ve belli bir ahlaki düzeni sağlama işlevine sahipti ve bunun birinci kuralı cinsiyetler arasındaki hiyerarşiye saygıydı (Daumas 2008: 6). Batı kültürlerinde zina yanında boynuzlama, dinsel anlayışta bir suç ve günah sayılır. Bu nedenle suçu bastırmak için Tanrı'nın olduğu kadar halkın adaletine başvurulur. Rabelais'in *le Tiers Livre*'inde, Marguerite de Navarre'ın *l'Heptaméron*'unda, Brantôme'un *Les Dames galantes*'inde anlatıldığı gibi, Ortaçağ ve Yenidendoğuş dönemlerinde boynuzlanmaktan alabildiğine korkulur. Ancak boynuzlama, karnaval zamanları bir imge olmak yanında bir eğlence, bayram, gösteri (tiyatro) unsuru olarak kullanılır.

Yenidendoğuş döneminde, çelişkili biçimde, zinadan hem korkulur hem de bir eğlence unsuru olarak kullanılır. Boynuzlanma, kültürel bir mit durumuna gelir. Önce dev, vahşi adam, daha sonra deli, şeytan, ardından boynuzlu erkek imgesi Ortaçağ ve Yenidendoğuş dönemlerinde halk bayramlarının vazgeçilmez figürü yapılır. Boynuzlanmış koca çoğunlukla mutsuz ve bahtsız bir kişi olarak temsil edilir. Güldürdüğü kadar öfkelenendir, bazen de acıma duygusu uyandırır. Arnold van Gennep boynuzlu koca figürünün görüldüğü bayramların (zamanların) bir listesini yapar (Gennep 1998: 619). Karnaval zamanı eşeğe tersine bindirilme söz konusu bayramlardan biridir. Bayram zamanı bütün boynuzlular bir araya gelerek geçit töreni yaparlar. "Soufflaculs"ler (körükçüler), karnaval sırasında ellerinde körükleriyle kötü ruhları kovarlar. Üstlerinde beyaz kadın giysileri, başlarında gece bonesiyle, deli törenlerinde olduğu gibi, şarkı söyler, dans ederler. Soufflaculs'lerin dansı, deliler geçidi ile ilgilidir; ayırıcı özelliklerinden birisi körüktür. Köruk, dayak yiyen ya da boynuzlanmış kocaların eşeklere tersine bindirilerek halkın önünde gezdirilmeleri sırasında arkalarına üfleme için kullanılır.

Fransa'da eşeğe tersine bindirilme, "şamata" ritüelinin varyantlarından birisidir (Her varyant bölgeye ve ülkeye göre kimi değişiklikler gösterebilmektedir). Genel olarak Avrupa'da şamatanın tarihinin çok eski dönemlerden başlayıp XIX. yüzyıla kadar uzandığı söylenir (Robert Goulet, sözcüğün kökensel anlamının toplumsal imgelemde 1960'lı yıllarda da yinelenildiğini belirtir (Goulet 1963: 5). Şamata, çoğu zaman şu biçimde uygulanır: Bir kurban, başı kuyruğa dönük olarak bir eşeğin sırtına bindirilir; evinin önünde kontrolsüz sesler çıkarılarak sokaklarda gezdirilir. Şamatanın en ayırıcı özelliği aşırı gürültü ve uyumsuz sesler, bağırışlar, yuhalamalar (eşeğe tersine bindirilme durumunda) eşliğinde yapılmasıdır. XVIII. yüzyılda bir Fransız gezgin şamatayı şöyle tanımlar: "*Soytarıca bağırın, sobalar, kazanlar, borular ve davullarla kargaşa çıkaran bir insan topluluğunun karışık, gürültülü ve anlaşılmasız sesi...*" (Desplat 1982: 101). Dinsel inanışlara bağlı olarak, özellikle evlilik dışı ilişkilerin, aile içi şiddetin, toplumsal normlara aykırı olan davranışların *cezalandırılması* her yıl yinelenen bir ritüeldir. Şamata, yerleşik kuralları çiğneyen bireylere karşı alayı (küçük düşürmeyi, aşağılamayı, cezalandırmayı) bir silah olarak kullanarak bir *halk hukuku* anlayışına dayandırılır. Söz konusu hukuk, karnaval dönemlerinde bir ritüel olarak yinelenildiğinde bir eğlenme biçimidir. Buna karşın, kimi zaman eşeğe ters bindirilme bir ritüel olmaktan uzaklaşarak gerçek bir cezalandırma aracına dönüştürülür. Eşeğe ters bindirilme kimi zaman siyasal bir amaçla kullanılmaktadır.

Bölgelere göre işlevi, uygulaması birbirinden farklı olsa da şamatanın ortak kökenlerinden söz edilir. Gervais de Bus'un *le Roman de fauvel*'i (1300-1304) eşeğe tersine bindirilme ritüelinde olduğu gibi, şamata imgesi içeren ilk örneklerinden birisi sayılır. Bu yergisel ve alegorik kitapta kral olan bir eşek, sahibinin evini ele geçirir. Fauvel'in Vaine Gloire ile evliliği bir şamataya dönüşür. "Charivari" terimi ilk kez bu kitapta kullanılır (chalivali), sözcük daha sonra olaya dönüşür, ardından geleneksel bir ritüel

olarak benimsenip yaygınlaşır: Kontrolsüz bağırışlar, müstehcen hareketler, hayvan boynuzlarıyla, tavalarla ve diğer enstrümanlarla çıkarılan uyumsuz sesler ve gürültüler şamatanın özelliği olarak benimsenir.

Arnold van Gennep, şamatanın Fransa'nın her bölgesinde V. yüzyılda ortaya çıktığını ileri sürer. Ortaçağ'da yazılmış metinlerde, V. ve IV. yüzyıllarda eski Yunan sitelerinde zina suçu işleyenlerin eşeğe ters bindirilerek cezalandırıldıkları söylenir. Roma İmparatorluğu döneminde eşeğe ters bindirilme, benimsenen bir gelenek olarak bilinir. Ritüel, Eski Roma'da Papa'nın huzunda gerçekleşen Cornomania bayramı, ayrıca karnaval zamanları ve yasal takipler sırasında gündeme gelir. Bayram sırasında, bir rahip eşek üzerinde alaycı ve gülünç şarkılar söyleyerek Latran sarayı önünde toplanan halkın önünden geçer. Ardından yoksulların bakımını üstlenen her dinsel kurumun başrahipleri bir eşeğin üzerine, yüzleri kuyruğa dönük olarak binerler. Her rahibin, eşeğin başının üzerindeki bir leğende bulunan madeni paraları kapmak için üç kez geriye yaslanmaları gerekmektedir. Tören sırasında boynuz ile alabildiğine gülünç ve kaba gürültüler çıkarılır.

Eşeğe tersine bindirilme eski Roma'da aynı zamanda bir cezalandırma biçimidir. Aynı gelenek Ortaçağ'da sürer. Papa XIII. Jean, vali Petrus ve yanındakilerce önce bir şatoya hapsedilir, ardından sürgüne gönderilir. Durumu öğrenen İmparator Othon, önce yanındakileri cezalandırır; Petrus'u ise Papa'ya verir. Papa, Petrus'un sakallarını kestirir, herkes görsün diye Latran meydanında saçlarından astırır. Ardından tüm giysilerini çıkarttırarak bir eşeğin üzerine tersine oturtur; ellerini de hayvanın kuyruğuna bağlatır, kafasına tüylü bir deri çanta geçirir. Suçlu, boynuna çingiraklar bağlanan eşeğe tersine bindirilerek Roma sokaklarında gezdirilir. Halk, suçluyla alay eder, vurur.

Papalığa karşı ayaklananlara benzer cezalar uygulanır. Her defasında suçlular, halkın alayları ile küçük düşürülür, ahlaki ve fiziksel olarak çöktürülür. Gülme ise bozulan toplumsal düzeni yeniden sağlama aracı olarak kullanılır. İnanışa göre, alaya alma, küçük düşürme kötülüğü yok eder, suç toplumdan böylelikle uzak tutulur.

Karnaval dönemlerinde suçluların idam edilmesi halkın hoşlandığı gösteriler olarak benimsenir. 1654 yılından sonra bu türden şiddet içerikli gösteriler bir ritüele dönüşür. Bayram, bir bakıma halkı sindirme pratiğine evrilir. Eşeğe tersine bindirilme ritüelinde, kurban konumunda olanlar çoğu zaman Yahudilerdir (halkın Yahudiler karşısındaki tutumu bu ritüelle açıklanır). Örneğin 1711 yılında şakalara alışıktır yüz kadar balıkçı tarafından düzenlenen bir şamata, Yahudi kılığında (hahamı temsil eden) bir kişi yüzü maskeli bir başka kişi tarafından sokaklarda gezdirilir. Maskeli kişi, beyaz sakallı, eşeğe tersine binmiş bir diğer yaşlı Yahudiyle kavgaya tutuşur. Yahudiler gülünç biçimde şarkılar söyler, dualar okurlar.

Yahudiler ve gelenekleri şu ya da bu biçimde sıklıkla alaya alınıp gülünç düşürülür, bu tür ritüellerle toplum dışına itilirler. Karnaval sırasında gündeme gelen benzer gösteriler (örneğin Yahudiler halkın yuhalamaları ve küfürleri eşliğinde çıplak ayak koşturulurlar) yerini gitgide toplumsal düzeni bozan ve suç işleyen (örneğin zina, fahişelik yapanlar, kocalarını döven kadınlar) kişilere yönelik oynanır. Cezalandırma kimi zaman bir ritüel gösteri olmaktan çıkarak gerçek bir cezalandırma sahnesine dönüşür. XVII. yüzyılda Roma'da cezalandırmalar bir karnaval folkloru, bir ritüel olarak benzer şemada yinelenir. Şehrin merkezinde gerçekleştirilen törenlerde alışılmışın dışında gürültü çıkarılarak suçlular alaya alınır. Aynı yapı ve sonuç yinelenişinden yönetenlerle birlikte halkın suçlular karşısındaki tutumu ritüel bir geleneğe dönüşür. Halkın adaleti suçluyu yuhalamak, alaya almak, küçük düşürmektir. Cezalandırılan, edilgenleştirilen

suçlular toplum düzenini korumak bahanesiyle yalın birer karnaval objesi gibi görülür ve kullanılırlar.

Şamata, kimi zaman siyasal içerikli olabilmektedir. Örneğin, Rabelais, *le Quart Livre*'de İmparator Frédéric Barberousse'un, Lombardiyalılar ve Papa'ya karşı savaş halindeyken Milano'da bulunmadığını, bu nedenle Milano halkının ona başkaldırdığını anlatır; Milano halkı İmparatoriçeyi yaşlı bir katırın üzerine ters bindirerek, "altı, katırın kafasına, yüzü de hayvanın kış tarafına dönük, rezil bir biçimde şehirden kovarlar." (Rabelais 1998: 138).

Napolyon'un eşeğe ters bindirilmesi yine siyasal içerikli, alaycı bir şamata biçimidir (arkasında halkın tepkisi vardır). Madalyonda Napolyon, boynuna bir ip bağlanmış, bir eşeğin sırtına ters oturtulmuş olarak gösterilmektedir. Şeytan ipin ucunu tutarak eşeği çekmektedir. Madalyonun üzerinde 'ELBA'NIN AYRILAMAZ DOSTLARI' yazısı yer almaktadır. Madalyondaki görüntü, Mayıs 1814'te Londra'da basılan popüler bir karikatürle de bağlantılıdır. Karikatürde, Napolyon, bir eşeğin üzerinde tersine bindirilmiş, ağlarken gösterilir. Sağ elinde kırık bir kılıç, sol elinde eşeğin kuyruğu vardır. Altta yer alan yazıda şu yazmaktadır: *İnsan hayatındaki en önemli olaylar sonunda bir nefese dönüşür.* Madalyon ve karikatür, İngiliz halkının o dönemde Napolyon'a karşı duydukları derin nefreti yansıtmaktadır.

Milanoluların İmparatoriçeye, İngilizlerin Napolyon'a yönelik öfkesi, karnaval ritüellerinin ve şamata türünün bir özelliği olarak geleneksel eşeğe tersine bindirilme motifinin yeni bir bağlamda dönüştürülerek kullanılmasıdır. Şamata, genellikle hoşgörülü olmakla tanınan *boynuzlu* kocalara dayatılan bir ritüeldir, bu nedenle her zaman erkek bir eşek seçilir. Ancak Milano'da *günah keçisi* bir kadındır; bu nedenle isyancılar cezalandırma için yaşlı bir katırı seçerler. Başka kültürlerde suçlu kimi zaman bir ata tersine bindirilir. Cezalandırılan kişiyi at yerine eşeğe bindirmenin farkı şudur: Atla karşılaştırıldığında eşeğin Batı imgeleminde olumsuz bir simgesel yükü vardır. At, *asil* bir binek hayvanı, hızlı ve güzel bir görünüme sahiptir; onun karşısında eşek, yoksul kesimlerin binek hayvanıdır; daha küçük, daha yavaştır; kulakları büyük, bedeni cılız, sağrısı sıska, anırması çirkindir. Bu nedenle sıklıkla bir aşağılama figürü olarak kullanılır.

Kimilerine göre eşeğe tersine bindirilme geleneğinin kökeni, zinayı cezalandırmak amacıyla ortaya çıkan ve *onobatis* (Plutarque, *Oeuvres Morales. Question Grecques*'te bu terimi kullanır) denilen bir pratiğe uzanmaktadır. Plutarque'ın kitabında anlatıldığı biçimiyle, (Plutarque 1844: 71) Roma döneminde hayat kadınlığı yapanlar çıplak soyularak önce "forum"a götürülür, ardından eşeğin üzerine ters bindirilerek şehirde gezdirilir, daha sonra bir taşa oturtulur, halkın küfürlerine maruz bırakılırlar. İğrençliği nedeniyle taşın kirlendiğine ve lanetlendiğine inanıldığı için kadın, dövülür, daha sonra yeniden eşeğe tersine bindirilir (bkz: Mitton 2016).

Chevauchées de l'asne (Eşekle gezinti 1566-1578) başlıklı eski (ve anonim) bir kitap derlemesinde ise şunlar yazılıdır: *Onur kırıcı bir davranış nedeniyle, özellikle ahla-ka karşı ağır suçlar işleyen kişileri eşeğe bindirme geleneği çok eski zamanlara kadar uzanır* (s. 5). Angelo de Gubernatis, *Mythologie zoologique ou les légendes animales*' da (Zoolojik mitoloji ya da hayvan efsaneleri) şunu söyler: “*Bu durumda asıl kurban, her türlü alay ve eziyete maruz kalan eşektir. Aynı şekilde, karısı tarafından dövülmesine göz yuman aptal koca, birkaç yıl önce, Piedmont'un birkaç köyünde hâlâ rezil bir şekilde eşeğe bindiriliyordu...* (Gubasnatis 1874: 396).

Prost de Royer, *Dictionnaire de jurisprudence et des arrêts*' de (1784) *hem karısını döven hem de karısı tarafından dövülen kocayı eşeğe tersine bindirerek gezdirme geleneğinin, Fransa'da olduğu kadar Avrupa'nın diğer bölgelerinde çok eski olduğunu* yazar (Royer 1784: 785). Arnold van Gennep, *Le Folklore Français*' de eşeğe ters bindirilenin, *karıları tarafından dövülen ya da evlerinde erkek gibi değil de daha çok kadın gibi davranan kocalar için düzenlenen bir dramatisasyon olduğunu* ileri sürer (Gennep 1998: 531).

Henri Rey-Flaud'ya bakılırsa (Rey-Flaud 1985: 147) Batı ülkelerinde şamata ritüeli toplumsal bilinçaltına Yasa'nın korunması olarak yer etmiştir. Temel Yasa'dan (üreme yasası) insanların tüm alt yasaları türetilmiştir. Temel yasa unutulduğunda ilkel yabanıl yaratıklar büyük bir gürültü ve öfkeyle insanların arasına karışır, yasayı kendilerince kurmaya kalkışır. Bu mite göre şamata bir tür başkaldırı düşüncesi içerir; iki yönde gelişir: *Kadınlara tecavüz etmek ve erkekleri sakat bırakmak için şehri işgal eden vahşi sürüsü sahnelenir. Böylelikle şehirde yaşayanların ilkel vahşi işgalcilerden intikamı* temsil edilir. Her iki durumda da şehirden vahşi yaratıkların atılması söz konusudur. Böylelikle cinsler arası ilişkileri düzenleyen temel ahlak yasasını korumak amacıyla her yıl yinelenen şamataya yazıya dökülmemiş bir yasa koruyucu işlevi yüklenir. Suç işleyenlerin eşeğe tersine bindirilerek cezalandırılmalarının nedenlerinden birisi budur. Alman mitolojisinde, orduların kralı Tanrı Wotan (İskandinav mitolojisinde Odin) savaşçılarının başında sağır edici gök gürültüsü ve rüzgârların şiddetiyle korku salar. Bunlar vahşi yaratıklardır, hiçbir yasa tanımazlar. Kadınlara ve mallara el koyarlar. Kimilerine göre şamata bu tür eski mitlerden kaynaklanır. Eşeğe ters bindirilme sırasınca çıkarılan gürültüler ile Wotan'a ve vahşi savaşçılara çağrışım yapılır.

Eşeğe tersine bindirilme ritüeli şamata ritüeline bağlıdır, dedik. Zamanla birbirine karışsa da ikisi arasında kimi küçük ayrımlar yapıldığı da olur: Örneğin, şamata, halk adaleti ritüeli için kullanılan genel bir terimdir. Eşeğe tersine bindirilme ise bir maskeli balo biçiminde düzenlenen, şamatanın gülünç fon müziğini kullanan bir eğlence biçimidir. Yıl içinde zina yapan âşık, karısından dayak yiyen kocalar karnaval zamanı sokaklarda, aşırı gürültüler eşliğinde eşeğe tersine bindirilerek gezdirilirler.

Eşeğe tersine bindirilme ritüeli kimi zaman bir yasa (ceza) düzeninde gerçekleşir. Yves-Marie Bercé, bir cezalandırma biçimi olarak halk adaleti ritüelleri içerisinde eşeğe ters bindirilmeyi en ağır yaptırım biçimi olarak değerlendirir (Bercé 1976: 37). Bunda amaç sapkın, hatta kınanması gereken ahlak kurallarını, eylemleri alaya almak ya da yermek, ayrıca toplumsal düzeni sağlamaktır. Ancak taşkınlık (örneğin törene katılanlar hedefteki kişilere küfür ederler, saldırlar) bu ritüellerin bir özelliği olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla yerel yöneticiler taşkınlıkların önüne geçmek amacıyla bir dizi önlem almaya çalışırlar.

Tüm bölgeler için kesin olmamakla birlikte, Fransa'da geleneksel şamata ritüelinin köylerde yapıldığı, eşeğe ters bindirilme ritüelininse şehirlere özgü olduğu söylenir. Eşeğe tersine bindirilme ritüelinin düzenlenebilmesi için yönetenlerden izin alınma-

sı gerektiğinden şehre özgü olması daha inandırıcı bulunmaktadır. Büyük bir hazırlık sürecine gereksinim duyulur. 17 Kasım 1578'de Lyon'da düzenlenen eşeğe tersine bindirilme ritüeli için her mahalleden katılan 1500 ile 2000 arasında figüranın kullanıldığı söylenir. Her mahalle, arkasından kendi *kurbanını*, karısından *dayak yiyen kocayı* getirir (Bercé 1976: 45).

XIX. yüzyılda Fransa'da şamata, toplumsal ve siyasal tartışmalar, dürüst olmayan burjuvalara yöneliktir; eşeğe tersine bindirilme ise daha çok cinsel yasakları içermektedir. Eşleri tarafından aldatılan, evde otorite sağlayamayan ve dövülen kocalar bu listeye dâhil edilir. Jean-François Fournel, *Traité de l'adultère, considéré dans l'ordre judiciaire*'de (Hukuk çerçevesinde zina el kitabı 1778) zina yapan kadın yerine kurban konumundaki erkeğin cezalandırılmasını anlaşılmaz bulur. Karısını zina yapmakla suçlayan kocanın yüzü kuyruğuna dönük eşeğe bindirilme *töresi* karşısında şok olur (Fournel 1778: 360). Ona göre yasa tersine işlemekte, kurban iki kez cezalandırılmaktadır.

Şamata, aile içi sorunlar dışında işçi mücadelesi, siyasal çatışmalar, etik sorunlar konusunda da gündeme gelir. Örneğin, XVIII. yüzyılda şamata, İngiltere'de sanayi alanında yaşanan çekişmelere uyarlanır. 1770 yılında Londra'da boya işçileri, beklentilerinin altında bir ücreti kabul eden işçilerden birini bir eşeğe tersine bindirerek, boynuna yaptığı yanlış belirten bir pankart asarak çalıştığı mahallede gezdirirler; bir grup genç ellerinde küreklerle *rough music*'e (kaba müzik) başvururlar.

Şamata, kimi ülkelerde (ya da yörelerde) daha katı ve şiddet içeriklidir, kimilerinde daha yumuşak ve bayram havasındadır. Fransa'da siyasetçileri ya da yönetenleri, benimsenmeyen kararları, yasaları eleştirmek için de kullanılır. XIX. yüzyılda yeni siyasetçiler, burjuvalar halk ritüellerini kendi çıkarlarına uyarlamada bir sakınca görmezler. Bu koşullarda çıkmaya başlayan *Le Charivari* gazetesi yayımladığı karikatürlerle muhafetin bir silahı durumuna gelir. Her kesim şamatayı kendi durumuna uyarlar.

Aşırı uyumsuz sesler, maskeli ya da ölü kılığında kişiler, alay, boynuzlar, eşek, tüyler gibi unsurlarla şamatanın kimi simgesel değerleri vardır. Örneğin, A. van Gennep'e göre şamata, gençlerin yeniden evlenmeye karşı çıkışlarını belirtir; yeniden evlilik yeterince olgunlaşmadan yapılan evliliklere yol açar, ayrıca gençleri belirli sayıda hediye ve eğlenceden mahrum bırakır. Şamata, "*eğlence eksikliğini*" ya da "*kazanç kayıplarını*" telafi etme istencinin bir dışa vurumudur. Aşırı gürültü ile halk, yeni bir evliliği onaylamayan, ölmüş eşin intikamının temsilcisidir. İngiltere'de erkeğin eşeğe tersine bindirilerek gezdirilmesi egemen kadın imgesinin dışavurumudur. H. Rey-Flaud için eşek, düzenin ve yasanın tersine çevrilmesidir. Eşeğe tersine bindirilme ağırlıklı olarak yasadışı evliliklerin cezalandırılması, lanetlenmesidir.

Kullanılan enstrümanlara gelince; kimilerinin şeytanla ilişkilendirdiği boynuz, halkı bir araya getirmeye yarar. Fransa'da Bretagne ve Normandie bölgelerinde boynuz çalmak "*şamata yapıldığı*" anlamına gelir. A. van Gennep, aldatılan kocaları betimleyen "*corne*" (boynuz) sözcüğünden "*cornu*" (boynuzlanmış) sözcüğüne anlamsal bir kayış yapar. Ona bakılırsa, şamatada kullanılan tüm enstrümanlar, mutfak gereçleri kolay ulaşılır olmalarından dolayı seçilirler. Ancak, Kimileri söz konusu gereçlerin rastlantısal olarak seçildiği görüşüne katılmaz. Örneğin, Wallonie bölgesinde bir genç kızın evinin önünde gürültü unsuru olarak beyaz soba borularının kullanılması yerleşik ahlaka meydan okuyarak kendini *temize çıkardığını* göstermektedir (Rey-Flaud 1985: 66).

Maske, kimliği gizlemek yanında ölünün yeniden evlenmeyi protestosunu simgeler; hatta halk adaletine başvuran topluluğu anonim kılar. Kılık değiştirmelerde daha çok kadın giysileri kullanılır. Fransa'da karnaval sırasında erkek, kadın kılığına girer,

çünkü erkeklige yönelik saldırı, ataerkil köylü toplumunda en ciddi ve kaba hakaret anlamına gelmektedir. Erkek, kadın kılıgına sokulurken aynı zamanda gülünç kılınmak istenir. Şamata, hem cezalandırmaya yönelik bir maskeli balo biçimidir hem de eğlen-dirmeye yöneliktir. Bir tür sokak tiyatrosu biçiminde güldürerek eğlendirmek amacıyla, doğaçlama biçimde roller dağıtılarak ciddiyete dayalı kurumların (ordunun, kilisenin) basmakalıp uygulamaları onunla alaya alınır. Şamata, Bahtin'in tanımladığı karnaval geleneğinin bir parçasıdır (karnaval düzeni bir tersine çevirme biçimidir). Eşeğe tersine bindirilme ritüeli ise farklı alanlarda (folklor, edebiyat, sanat) farklı amaçlarla kullanılır. Birkaç örnek verelim:

Eşler arasında bozulan ilişkileri düzenlemek amacıyla kullanılan bu ritüel, 1868 yılında Ségur Kontesi'nin yazdığı *Diloy le chemineau* başlıklı kitapta yinelenir.

Yazar, karıları tarafından dövülen kocaları aşağılamak, cezalandırmak ve küçük düşürmek amacıyla düzenlenen eşeğe tersine bindirilme ritüelinin özünü kullanır; simgesel olarak bir müstehcenlik ve şiddet düşüncesi içeren söz konusu ritüeli çocuk edebiyatına uyarlar. Kırsal kesimde yaşayan sıradan insanlar üzerinden kültürel ve ideolojik bir bildiri verir. Kitap, yaşam biçimleri bakımından aristokrat kesimle köylerde yaşayan sıradan insanların aralarında beliren farklılıklar üzerinedir. Kitapta etnografik bir tutumla bir köy düğünü (tören, yemek, dans vb. tüm ritüeller) romantik dönemin ilk folklor araştırmacılarının betimleme modellerine uygun biçimde ayrıntılarıyla betimlenir. Mihail Bahtin'in tanımladığı karnaval söylemindeki gibi sesler birbirine karışır, toplumsal statüler düğün sırasında ortadan kalkar. Köy yaşamı tümüyle bir halk tiyatrosu biçiminde yansıtılır. Köy yaşamında yinelenen ritüellerden birisi eşeğe tersine bindirilme sahnesine ilişkindir. Karısından dayak yiyen koca izleği bu kitapta karşımıza çıkar. Amanda (gelin), baskın bir kadın figürüdür. Evleneceği Moutonet ise, adının çağrıştırdığı gibi, "koyun gibi yumuşak" olarak betimlenir. Şatoda yaşayan kont, geleneksel rollerin tersine döndürülmesi nedeniyle çifti alaya alır. Otoriter kadın imgesi karşısında Moutonet ve Robillard gibiler eşlerince yönetilen "zayıf" erkekler olarak betimlenirler. Oysa bu kişilere evlilikte erkeğin üstünlüğü konusunda toplumca paylaşılan kuralı anımsatmak gerekmektedir. Metinde, dayak yiyen koca figürü bir değer sorunsalına (muhafazakâr ve ataerkil) bağlanır. Moutonnet, evlendiği gün "sırtına semer vurulan bir eşek" gibidir (Séгур 1868: 92-94).

Eşeğe tersine bindirilme sahnesinde Moutonet, eşi olacak Amanda konusundaki kaygılarını dile getirir. Otoriteyi ve ahlaki temsil eden Alban kontu ona şunu söyler: "Karısından korkan koca, gülünçtür, şeref sözü". Beklenen tepkiyi alamayınca şöyle devam eder: "Kadın azarlayınca koca sırtını eğer ve kadın da ona vurur." Argümanı ise açıklar: "Karısı tarafından dövülen bir adama ne olur biliyor musun?" Yanıtı vermekte gecikmez: "Köy toplanır, koca isteyerek veya zorla, yüzü kuyruğa gelecek şekilde eşeğin sırtına bindirilir ve yörenin bütün mezralarında gezdirilir."

Séгур'un kitabında eşeğe tersine bindirilme ritüeli, zengin bir toprak sahibinin, çoçuğunu eğitirken nasıl davranması gerektiğini öğretmeye çalıştığı bir dolayım olarak kullanılır. Bir cezalandırma ritüeli aracılığıyla büyüklere itaat etmenin eğitsel bir erdem olduğu öğretilmek istenir. Ritüel, bir ahlak dersine dönüştürülür. Böylelikle şiddet imgesi ortadan kaldırılır.

Söz konusu kitapta ayrıca Castelli'nin bir görseline yer verilir. Castelli'ye göre eşeğe ters bindirilme ritüeli köy yaşamının yerel rengini iyi yansıtmaktadır. Kişilerin devinileri, ipleri çekilen kukla görünümüne kişiler aracılığıyla hem gülünç hem de yergisel bir etki yaratılır. Dayak yiyen kocanın yüzü köyün aptalını anımsatır; biraz şaşkın, kollarını ve bacaklarını uzatmış, doğrulmaya çalışmaktadır. Dengesiz duruşu gülünç bir etki yaratır. Temsil ettiği toplumsal tipin özelliklerini yansıtmaktadır: başında başlık, ayağında terlikler, kısa pantolon. Eşeğin başında ipi elinde tutan kişi mutlu bir çehreyle, inatçı bir eşeği hareket ettirmeye çalışmaktadır. Gülen, alay eden ve kızgın bir kalabalık *kurbana* seslenmektedir. Kadınlar, kollarını yukarıya kaldırarak erkeklerle alay ederler, küçük bir erkek çocuk aynısını yapar. Bir tarafta, gürültülü kalabalıktan uzakta, köyün kimi ileri gelenleri - şapkalı ve redingotlu bir adam, birkaç kadın, bir tarikat temsilcisi – olup bitenleri eğlenerek geriden izlerler. Küçük bir köpek görünümü tamamlar: Havlayarak, hayvanı yürütmeye çalışır. Castelli, köy ve köylüler arasında pitoresk bir resim çizer. Köylülerin bağırışları, alayları her şeye karşın belli bir şiddet düşüncesi çağırıştır-maktadır. Herkesçe dışlanmışlığı nedeniyle *kurbanın* düzenden yana olanlara yakınmaları, yakarışları boşunadır. Castelli'nin çizimi, geleneksel eşeğe tersine bindirilme ritüeli kadar olmasa da Ségur Kontes'inin metninden daha fazlasını anlatmaktadır. Arnold van Gennep, bu tür toplumsal törenlerin "*dramatik, teatral bir karaktere*" sahip olduğunu söyler (Gennep 1998: 531).

Kısacası metin ve illüstrasyon ile erkek egemenliğinin olduğu bir toplum düzeninde evlilik düzenine uymamanın gerçek bir utanç ve çöküş anlamına geleceği anlatılmak istenmektedir. Böylece, çocuk edebiyatının "eğitici" ve "modern" amacına uygun olarak bir ritüel aracılığıyla genç kuşağın eğitimine yönelik bir amaç hedeflenir.

Eşeğe ters bindirilme motifinin daha yeni versiyonlarına rastlanmaktadır. Örneğin Hortense Dufour, bağırış çağırışları, gürültüleri, kokularıyla *Charivari*'de (1998) bir Ortaçağ havası yaratır. Kitabın "Eşek üzerinde gezinti" başlıklı son bölümünde dul bir erkeğin, bir hayat kadınından doğan genç bir kızla yeniden evlenmesi anlatılır. Karısı tarafından dövülen koca sahnesi burada karşımıza çıkar. Eşeğe tersine bindirilme sahnesi yinelenir. Dufour, bu konuda Ortaçağ inancını, basmakalıplaşmış görüşlerini yineler. Ancak evlilik konusundaki geleneksel anlayışı modern anlayışla iç içe sokar. Eşeğe tersine bindirilme sahnesindeki alay, şiddet, öfke gibi unsurları bir yana bırakır. Aşkın gücü yüceltir.

Hortense Dufour'un kitabının görselini Blutch çizer. Eşek üzerine tersine bindirilme sahnesi kitabın 7. Bölümünde yer alır. Görüntünün tuhaf, kaygı verici bir havası vardır. Kişilerin yüzlerindeki maskeler, kılık değiştirmeler, müzik çalmak ve gürültü yapmak için kullanılan aletler, halkın görünüşü Ortaçağ'da yazılmış, yergisel bir şiir olan, kiliseyi ve siyasal çöküşü eleştiren Gervais de Bus'un *le Roman de fauvel*'ini anımsatır. Blutch'un çiziminde eşeğin iç karartıcı bir görünümü vardır. Kişilerin yüzlerinde kurukafaya benzer maskelerle gerçeküstü bir hava, iç karartıcı karnaval imgesi yaratılır. Arka planda görülen sıkışık kalabalık, yüzleri maskeli, yabanıl görünümlü kişiler (birinin yüzünde ayı maskesi vardır, öteki boynuzları olan bir maske takmıştır) sanki ölümler dünyasından kalkıp gelmiş gibidirler. Sevinç, yakınlaşma gibi bir duygu durumu söz konusu değildir. Siyah beyazın baskın olduğu görselde yalnızca eşeğe tersine bindirilmiş kız ve erkek birbirine tutunmuştur. Aşk duygusu ölüm karşısında son bir umut olarak ileri sürülür.

L'origine des masques (Maskelerin kökeni) başlıklı bir kitapta Claude Noiro, eşeğe tersine bindirilme edimini betimleyen bir figüre yer verir ve benzer tanımlamaları yineler: *Karısı tarafından dövülen adamın komşusu eşeğe ters bindirilip muzaffer bir şekilde iğrenç maskeleri ve acayip giysileri olan bir grup tarafından götürülüyor, insanlar anlaşılabilir ve küfürlü bir sesle ipi çekiyor, zaten perişan haldeki sefille fazlasıyla keskin bir şekilde alay ediyor, aklını başından alan, sıradan evin işleri yüzünden çektiği eziyetinden kıvranan adamın, tencereler, körükler, eski nefeslikler, şişeler, mataralar, jambonla arkasından geliyor, çevresinde bağırıp çağıran faunları ve uluyan naiadlarıyla eşeğe bindirilmiş şu yakışıklı Silenus'u izliyorlar* (Noirot 1609: 52).

Eşeğe tersine bindirilmeye mahkûm edilen ve şiddete uğrayan koca (dayak yiyen koca rolünü, bir toplumsal sorumluluk olarak, bir komşu da üstlenebilir) imgesi ile toplumun normal işleyişini aksatan her kim olursa cezalandırılmayı hak etmektedir görüşü açıklanır. Ayrıca her bireyin komşunun haklarına ve ödevlerine saygı göstermesi gereği dile getirilir. Kitaptaki gravürde biri mahkûm, diğeri eşeği çeken, bir de körükçü olmak üzere üç kişi görülür. Eşeğin arkasından yürüyen, elinde körük tutan kişi eski bir halk geleneğine anıştırma yapar. Başlangıçta Güney Fransa'da çok yaygın olan bir festival (*soufflaculs*) sırasında, gecelikler ve beyaz pamuklu kasketler giymiş körükçüler, körükleriyle şehirde geçit töreni yaparak kötü ruhları kovarlar. Körükçü, karnavaldaki gibi, dünya düzenini tersine çevirir. Küfür eder, grotesk ve müstehcen tavırlarla halkı güldürür. Bu kaba güldürü türü ile *Deliler Bayramı*'na ya da *Eşek Bayramı*'na da anıştırma yapılır; söz konusu bayramlar bir tür *parodia sacra* (kutsal parodi) olarak adlandırılan eşeğe tersine bindirilme sahnesinin kültürel arka planını oluşturmaktadır.

Gravürden, uyumsuz sesler, gürültülerle bir düzensizlik ve ters yüz edilen bir dünya imgesi (eşeğe tersine bindirme) yaratılır. Toplumsal normların, kadın ve erkek arasındaki hiyerarşinin ortadan kalkması, rollerin değiştirilmesi nedeniyle bozulan düzeni yeniden sağlamak isteği dile getirilir. Herkes tarafından benimsenen kuralları tehlikeye

düşüren davranışlarla kendilerini toplumdan dışlayanların topluluğa yeniden dâhil edilmesiyle gerçek düzen yeniden kurulabilecektir. Toplumsal bakımdan kontrolü sağlamanın yolu şudur: Aile içi davranışları ortaklaşa temsil etmek, böylelikle onları ritüele dönüştürmek.

Zhuan Falun'da sekiz ölümsüzden birisi olan Zhang Guo'nun yaşam öyküsü anlatılırken onun, dünyanın gösterişli yüzünden yüz çevirip Tao'nun arayışına çıktığı söylenir. Zhang Guo, eşeğe tersine binerek her gün binlerce kilometre yol yapar: *Sekiz Taoist ölümsüzden biri olan Usta Zhang Guo eşeğine ters binerdi. Eşeğine neden ters bindiğini aslında pek çok kimse anlamamıştır. O, ileriye gitmenin aslında geriye gitmek olduğunu keşfetmişti. Bu yüzden eşeğine ters binerdi. Bu nedenle, insanlarda xiulian uygulama isteği ortaya çıktığında, yüce aydınlanmış varlıklar bu kalbi çok değerli bulurlar ve koşulsuz yardım ederler* (Hongzhi 2015: 55). Tang hanedanlığı döneminde eşeğe tersine binmesi İmparatorun ilgisini çeker. İmparatorun sarayının bahçesine eşeğe tersine binerek gider. Yolculukları sırasında Taocu felsefeden çıkan şarkılar söyler. *Kişi sıradan insanların ortasında kaybolduğu için, zihninde genellikle şöhret, kazanç, şehvet, öfke vs. gibi düşünceler geliştirir* (Hongzhi 2015: 117). Bu nedenle, çoğu insanın inancına göre "ileriye gitmek", geriye gitmekle eşdeğerdir. Zhang Guo'nun insanlara bu kuralı hatırlatmak için eşeğe tersine bindiğine inanılıyordu. Zhuan Falun'da eşeğe tersine binmek tinsel bir yolculuğun, içe dalışın, dünyadan ve göz boyayıcı hazarından kopuşun simgesidir. İnsanlara sıradan, hoşgörülü olmayı, çökmekte olan ahlaka sahip çıkmayı, kendini kontrol etmeyi, iyi ve erdemli olmayı, hileden, yalandan, şiddetten uzak durmayı öğretir: *İnsanlık geliyor gibi görünse de aslında bu durum gerilemek ve evrenin karakteristik özelliklerinden uzaklaşmaktır. Geçen gün Usta Zhang Guo'un eşeğine ters bindiğini söylemişim. İnsanlar onun bunu neden yaptığını bilmiyor olabirirler. O, ileri gitmenin aslında geriye gitmek olduğunu ve insanlığın, evrenin karakteristik özelliklerinden uzaklaşmakta olduğunu fark etmişti. Evrendeki evrim sürecinde ve özellikle de günümüzde her şeyin paraya dayalı olduğu bu ekonomik sisteme girilmesinin ardından, bir hayli insan ahlak bakımından çöktü ve evrenin karakteristik özellikleri olan Zhen-Shan-Ren'den gittikçe uzaklaşıyor. Kendisini sıradan insanların akışına kaptıranlar, insanlığın ahlaki yozlaşma boyutunun farkına varamıyorlar* (Hongzhi 2015: 168).

Binbir Gece Masalları'nda eşeğe tersine bindirilme motifine birkaç kez anırtırma yapılır. Örneğin, Müslüman eşini kendi dinine döndürmek isteyen bir Yahudi suçlu bulunur. Önce sakalı kesilir, dövülür, ardından bir eşeğin üzerine tersine bindirilir; yüzü hayvanın arkasına dönük, kuyruğu eline tutturarak Yahudiyi şehirde gezdirirler; geçtiği her sokakta insanlar eşeğin yanında zil çalarlar; ardından Yahudiyi kötü bir durumda Yargıçların (Kadıların) önüne getirirler; dört Kadı bir ağızdan onu ayaklarının ve ellerinin kesilmesine mahkûm eder.

Berberin İkinci Kardeşi El-Haddar'ın Öyküsü'de, baştan çıkarmaya çalıştığı genç kızın peşinden koşarken sonunda bilmeden sokağa çıırılçplak çıkan El-Haddar eşeğe tersine bindirilir: *"Ve tüm dericiler, sakalları kazınmış, bıyık ve kaşları tıraşlı ve yüzü*

kötü kadınlar gibi boyanmış *El-Haddar*'ı görmüşler; onu yuhalayıp, üzerine saldırıp ellerine aldıkları kayış ve kolanlarla, büyük haykırışlarla gülüşerek dövmeye başlamışlar ve öylesine dövmüşler ki, sonunda kardeşim bayılmış. Bunun ardından onu bir eşeğe tersine bindirmişler ve bütün çarşıları dolaştırmışlar; en sonunda da valinin huzuruna çıkarmışlar. Vali onlara, "Kimdir bu?" diye sormuş; "Bu herif sadrazamın evinden ansızın çıkarak çarşıya dalan birisidir. Onu bu durumda bulduk!" diyerek yanıt vermişler. Bunun üzerine vali, kardeşim Haddar'ın tabanlarına yüz sopa vurdurmuş ve onu şehirden kovmuş." (2013: 292).

Bedevi Hâmid'in Öyküsü'nde eşeğe tersine bindirilen Felaketler Anası'dır: "Ve tüm meydanlar ve tüm sokaklar kadın erkek ve çoluk çocukla dolunca uyuz bir eşek, sırtında tersine bindirilmiş olarak bağlanmış Felaketler Anası olduğu halde, saray kapısından çıkmış. Başında üstüne dışkı yığılmış bir kızıl taç varmış. Önünde yürüyen bir tellal, Doğu ile Batı üzerindeki uğursuzlukların ilk nedeni olarak belirttiği alçak yaşlı kadının yaptığı başlıca kötülükleri yüksek sesle anlatıyormuş. Tüm kadın, erkek ve çocuklar yüzüne tükürdükten sonra, onu ayaklarından Bağdat'ın büyük kapısına asmışlar!" (2013: 692).

Eşeğe tersine bindirilme bir cezalandırma biçimidir; benzer bir cezalandırma biçimi bir başka masalda dile getirilir: "Hemen onları yakala ve göreceklere cezalara alışmaları için her birinin tabanına dört yüzer sopa vur! Bunu izleyerek, onları paçavralara bürüyüp uyuz bir devenin sırtına, yüzleri devenin kuyruğuna dönük olarak bindir ve tellala 'İşte kadınlara iftira edip lekeleyen, komşularının başına dert açan ve namuslu kişilere kara çalanların cezalarının ilki budur!' diye haykırtarak kentın bütün mahallelerini dolaştır!" (2013: 1717).

Anne Witt, "Shakespeare et le folklore de l'âne" (Shakespeare ve eşek folkloru) başlıklı yazısında ahlaki bir çöküş, toplumsal yasaları çiğneme karşısında bir cezalandırma ya da toplumsal yaptırım biçimi olarak şamataya bağlı olarak eşeğin kötücül simgeselliğini anımsattıktan sonra bunun Shakespeare'in kimi oyunlarındaki karşılıklarını gösterir. Örneğin, VI. Henri'de Gloucester Düşesi, 2. Perde, 4. sahnedeki krala ve vatana ihanet suçunu, üzerinde aşağılayıcı sözlerin yazılı olduğu beyaz bir çarşafı şehirde gezdirilerek ödemeye mahkûm edilir. "Boynuzlanmış erkek" izleğinin yer aldığı *Les Joyeuses commères de Windsor* (Windsor'un Şen Kadınları)'nda Falstaff, oyunun sonunda kafasına takılan boynuzlarla küçük düşürülür; bu, Windsor'daki küçük orta sınıf topluluğu içinde kabul edilemez davranışlarla alay ederek cezalandırmayı amaçlayan bir şamata biçimidir: "Hadi bakalım, boynuzlu kimmiş, ha? Bay Brook, Falstaff şapşalın biri, üstelik de boynuzlu şapşalın biri. İşte boynuzları, Bay Brook. (Boynuzlan Falstaff'ın kafasından çıkarır.)" (Shakespeare 1994: 150). Böyle bir cezalandırma biçimi suçlu olarak kabul edilen kişiler karşısında topluluğun bir zaferi anlamına gelir.

Kafkas folklorunda zina konusunda benzer uygulamaya rastlanır. Georges Dumézil, *Mit ve Destan*'da büyü işleriyle uğraşan Satana, Elda ile evli kardeşi Uryzmaeg ile evlenmek ister:

"- Şerefimi iki paralık ettin Satana! dedi Uryzmaeg. Nartların içinde nasıl yaşarız bundan böyle? Ne yüzle bakarız onlara?"

- İnsanların ayıplaması en fazla iki gün sürer, fazla ayıplayan da olmaz. Sana bunu unutturmanın çaresini söyleyeceğim. Bir eşeğe ters bin, sırtını hayvanın başına ver ve bu şekilde büyük meydana üç kez geç. Oradaki insanlara iyice bak ve bana gelip neler yaptıklarını anlat. Uryzmaeg bir eşeğin sırtına ters oturdu ve Nartların arasından geçti. Büyük küçük, genç ihtiyar tüm Nartlar öyle bir kahağaya tutuldular ki, hiçbiri ayakta duramıyordu. Bir daha geçti. Bazıları yine güldüler, ama ötekiler artık gülmü-

yordu. Hatta birçoğu başını çevirip bakmadı bile, birçoğu da rehberleri, örnek aldıkları kişi olan Uryzmaeg'in aklını yitirmesine çok üzülmüştü. Bir kez daha geçti. Artık kimse gülmüyordu. "Herhalde eşeğine böyle ters binmesinin bir sebebi vardır, dediler." (Dumézil 2019: 563).

Joseph Pitton de Tournefort'un *Relation d'un voyage au Levant*'ında (Doğu'ya Yolculuk) zina yapan kişinin eşeğe ters bindirilerek, kafasında hayvan organlarından yapılan bir taçla, hayvanın kuyruğu suçlunun elinde, sokaklarda gezdirildiğini, halkın kişiye vurduğunu, tekmelediğini yazar (Tournefort 1717: 53).

Görüldüğü gibi, kısaca değindiğimiz değişik örneklerde (örneklerin sayısı çoğaltılabilir) eşeğe tersine bindirilme edimi ağırlıklı olarak bir suçla bağlantılıdır. Bu, Batı kültürlerinde yerleşik toplumsal normları çiğneyenlerin halk tarafından bir cezalandırılma biçimi olarak görülür. Ancak karnaval geleneği içerisinde aynı zamanda halkı siyasal, dinsel baskılardan bir süre uzaklaştıran bir eğlence biçimidir. Şamata ve eşeğe tersine bindirilme kimi zaman ahlak eğitiminin bir parçası yapılır. Toplumsal ve siyasal bir yergi biçimi; sanatın alanında bir kötülük simgesi olarak kullanılan (bkz: Mellinkoff 1973) eşeğe tersine bindirilme ritüeli Doğu kültürlerinde daha çok bir bilgelik biçimi, yaşam felsefesidir. Orada şiddetten uzaklaşılır, özneye ve istence, etkene geri dönülür.

Karnaval geleneğinde olduğu gibi, dünyaya tersine bakmanın olası anlamlarından birisi Pierre Clanche'a (1987: 43) göre halk kültürünün egemen sınıfın dayattığı kültüre üstün gelmesidir. Dünyaya tersine bakmak bu sınıfın dayatmalarına simgesel olarak karşı çıkmaktır. Siyasal amaca yönelik olarak kullanıldığında şamata ile yapılmak biraz da istenen budur.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Bu yazı yalnızca "academia.edu" adresinde görülmüyor.

KAYNAKÇA

- Bahtin, Mihail. Rabelais ve Dünyası. Çev. Çiçek Öztekin. İstanbul: Ayrıntı Yay. 2019.
- Bercé, Yves-Marie, (1976), Fête et révolte. Des mentalités populaires du XVIe au XVIIIe siècle, Hachette.
- Bin Bir Gece Masalları. Çev. Alim Şerif Onaran. İstanbul: YKY, 2013.
- Bus, Gervais du. le Roman de fauvel. Forgetting Books, 2018.
- Clanche, Pierre. Le monde à l'envers Pédagogie du français et traitement de la consigne en classe de seconde. Revue française de pédagogie 81 (1987).
- Daumas, Maurice. "Les rites festifs du mythe du cocuage à la Renaissance". Cahiers de la Méditerranée 77 (2008).
- Desplat, Christian. Charivaris en Gascogne. La morale des peuples du XVIe au XXe siècle, Bibliothèque Berger-Levrault, 1982.
- Hortense Dufour. Charivari. Seuil. 1998.
- Dumézil, Georges. Mit ve Destan I. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: YKY, 2019.
- Fournel, J.-F. Traité de l'adultère, considéré dans l'ordre judiciaire. J.-F. Bastien, 1778.
- Gennep, Arnold van. le Folklore Français, Bouquins, 1998.
- Goulet, Robert. le Charivari. Albin Michel, 1963.
- Gubernatis, Angelo de. Mythologie zoologique. Durand et Pedone Lauriel Editeurs, 1874.
- Hongzhi, Li. Zhuan Falun, 2015.
- Mellinkoff, Ruth. "Riding backwards: Theme of humiliation and symbol of evil". Viator 4 (1973).
- Mitton, Fernand. Les Femmes et l'adultère, de l'Antiquité à nos jours: Peines. BnF ebooks, 2016.
- Noirot, Claude. L'origine des masques, Mommerie, bernez et revennez ès jours gras de Caremeprenant, menez sur l'asne à rebours et charivary. Lengres, Éditeur J. Chauvet, 1609.
- Plutarque. Oeuvres morales. Chez Lefèvre, 1844.
- Rey-Flaud, Henri. Le charivari. Les rituels fondamentaux de la sexualité. Payot, 1985.
- Rabelais, François. le Quart Livre. Gallimard, 1998.
- Royer, A.-F. Prost de. Dictionnaire de jurisprudence et des arrêts, t. 4, Lyon, A. de La Roche, 1784.
- Séjour, comtesse de. Diloy le chemineau. Bibebook, 1868.
- Shakespeare, William. Windsor'un Şen Kadınları. Çev. Bülent Bozkurt. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- Tournefort, Joseph Pitton de. Relation d'un voyage au Levant. Chez Anisson et Posuel, 1717.
- Vinson, Marie-Christine. "Une assouade chez la comtesse de Séjour ou comment édifier la jeunesse". Ethnologie française 44/4 (2014).
- Witte, Anne. "Shakespeare et le folklore de l'âne: la métamorphose de Bottom" in "Le Songe d'une nuit d'été". Revue de la Société d'études anglo-américaines des XVIIe et XVIIIe siècles 55 (2002).